

GÖRDÜLŐ IDŐ

*Régészeti feltárások az M7-es autópályára
Somogy megyei szakaszán
Zamárdi és Ordacsehi között*

Rolling Time

Excavations on the M7 Motorway

in County Somogy between Zamárdi and Ordacsehi

A BALATON DÉLI PARTVIDÉKE ÉS A DÉL-DUNÁNTÚL A RÉZKORBAN

KR. E. 5. ÉVEZRED KÖZEPE (4500/4400)–3. ÉVEZRED
ELSŐ HARMADA (2700/2500)

BONDÁR MÁRIA

A neolitikum és rézkor időszakának fordulóján a mai Somogy megyében nem voltak drámai történeti események. Az előző időszak, a Tolna megyei Lengyelről elnevezett kulturális egység népe, a *késő lengyeli kultúra* élte tovább mindennapjait. (A lengyeli kultúra életét a magyar kutatás három fázisra osztja. Az I. és II. a neolitikum idejére keltezhető, míg a III. már a rézkorba.) A Balkán felől érkező kisebb bevándorló csoportok (a Vinča-kultúra kései időszaka) új edényformákat is hoztak magukkal. A késő lengyeli kultúra idején bekövetkezett változásokat elsősorban az új edényfajtákon, díszítési módokon és az első fémtárgyak megjelenésén követhetjük nyomon. A legszembetűnőbb a kerámián látható változás: a kerámia felülete, kidolgozása egyre durvábbá válik, az edények felületének égetés utáni festése teljesen eltűnik. A lengyeli kultúra rézkorba átnyúló, legkésőbbi szakaszának ma még kevés lelőhelyét ismerjük; Somogy megyéből egyetlen biztos adatunk van, amit a Ságvár közelében, Lulla-Ali-réten feltárt település képvisel. Így a korszakot jellemző települési, temetkezési sajátosságokra csak távolabbi területekről nyert információk alapján következtethetünk. A telepek a vízhez (nagyobb folyók, patakok) kötődtek, de a lengyeli népesség szívesen tartotta szemmel a kisebb-nagyobb mozgásokat a lankás dombok tetején létrehozott, stratégiai jelentőségű magaslati telepeiről. A települések szerkezete a neolitikus időszakéhoz hasonló volt: földbe mélyített alapon épült, cölöpszerkezetes házak, különböző rendeltetésű gödrök, árkok a jellemzőek. Életükben továbbra is a földművelés játszott a döntő szerepet, amelynek technikája (égetéses, erdőirtásos talajművelés) egyre tökéletesebbé vált, így nagyobb lélekszámú közösségek eltartását is tudták már biztosítani. Az ebben az időszakban végbement klimatikus változások, a szárazabbra fordult időjárás miatt a kiszámítható táplálékot nyújtó növénytermesztés mellett a vadászat és halászat is nagyobb jelentőséggel bírt. Ebben az időszakban már megtalálhatók a telepektől teljesen elkülönített temetők. Az elhunytakat szigorú rítus szerint, valószínűleg gyékénybe csavarva, felhúzott lábakkal, oldalra fektetve helyezték a sírgödörbe vagy a földre. A nemeket kötött rítus

7. kép
Középső rézkori tárolóedény
Balatonszemes-Bagódombról

8. kép
Középső rézkori edény
Balatonboglár-Borkombinát
lelőhelyről

szerint bal, illetve jobb oldalra fektetve tették a sírba. A temetkezés során edényekben ételt-italt helyeztek az elhunytak mellé. Területünkön a rézkorba keltezhető lengyeli kultúrák temetkezését nem ismerünk.

A Dunántúlon a késő lengyeli kultúrát a középső rézkori *Balaton–Lasinja-kultúra* követte. A Balkán északi és középső vidékeiről érkező kisebb népcsoportok hatására alakult ki a korábbi népességgel összeolvadva az a kultúrkör, amely nagy területen: Alsó-Ausztria és Burgenland, Szlovénia, Horvátország és a Dunántúl nagyobb részén megtelepült. A horvátországi Lasinjáról elnevezett kultúra lelőhelyeit a Balaton mindkét partján intenzíven előforduló és a Dunántúl csaknem egész területén megjelenő emlékeanyaggal kapcsolta össze a magyar kutatás. A településeken feltárt, egymástól nagy távolságra, 20-30 m-re levő gödrök alapján laza településszerkezet és sűrűnek tekinthető településhálózat jellemző a népességre. Néhány lelőhelyről (Sé, Lébény, Zalavár, újabban Zamárdi-Kút-völgyi-dűlő) nagyméretű, alapozási árokkal épített, cölöpszerkezetes házak (52. kép) ismeretesek, körülöttük a már említett gödrökkel. A telepek vízhez kötődtek, életmódjukra a növénytermesztés, halászat, vadászat volt a jellemző. Edényeiket plasztikus díszítéssel (bordák, különböző formájú bütykök, madárcsőrre emlékeztető fülek; 7–8. kép), bemélyített vonalakból és pontok kombinációjából kialakított mintakincssel és kannelúrával díszítették. Gyakran előfordul a fényes, fekete felület is (105. kép). Temetkezéseikről, hitvilágukról keveset tudunk (ld. 174. kép). Néhány hamvasztásos és csontvázas temetkezésen kívül egy építési áldozatként értelmezett jelenséget ismerünk a Kis-Balaton térségéből (Balatonmagyaród). A hitvilágra utal néhány hengeres testű, feltartott vagy lelógó kézzel ábrázolt női idola. A korszakban jelentőssé váltak a fémek, a réz- és aranytárgyak a korábnál nagyobb számban maradtak ránk. Aranyból vagy rézből készített, két lelőhelyről Csáford–Stollhof-típusúnak nevezett korongok, rézből készült, szemüveg formájú spirálok, lapos rézbalták jellemzik a korszakot.

Somogy megyéből a Balaton–Lasinja-kultúra mintegy 50 lelőhelyét ismerjük korábban, elsősorban a Kis-Balaton térségéből, valamint Kaposvár körzetéből és Barcs környékéről, amely a kutatottság állapotát tükrözi. Az útépítéseket (Kaposvárt elkerülő 61. út, M7-es autópálya) megelőző feltárások új forrásanyaggal gazdagították a korszakról alkotott ismeretünket, a kultúra telepmaradványait a Balaton közelében szinte minden lelőhelyen megtalálták (Zamárdi-Kút-völgyi-dűlő, Balatonszárszó-Kis-erdei-dűlő, Balatonőszöd-Temetői-dűlő, Balatonszemes-Bagódomb, Balatonlelle-Kenderföld, Balatonlelle-Országúti-dűlő, Balatonboglár-Berekre-dűlő, Ordacsehi-Kis-töltés, Ordacsehi-Csereföld, Ordacsehi-Bugaszeg, Ordacsehi-Major). Az egyik legnagyobb települést a Kaposvárt elkerülő 61-es út mentén tárták fel, itt a Balaton–Lasinja-kultúra csaknem 500 gödrét sikerült megmenteniük az ásatóknak. A településen előkerült néhány emberi csontváz maradványa is ehhez a kultúrához köthető. A rézleletek sorát egy 5 cm átmérőjű, karikára hajlított, hegyesedő végű rézhuzal gyarapította. Több lelőhelyen mély árokokkal körbevett településmaradványokat tártak fel: Ordacsehi-Majorban egy U alakú árok, a Kaposvár-61-es út nyomvonalán több lelőhelyen (2., 12., 13., 14. lh.) pedig összesen öt körárok maradványa került felszínre.

A korszak jelenlegi kutatási állapota szerint eltérés figyelhető meg Külső- és Belső-Somogy középső rézkori fejlődésében. Míg Belső-Somogy a leletek alapján jobban kötődik a horvátországi–szlovéniai–karintiai körhöz, addig a Balatonhoz közelebbi területek szoros kapcsolatot mutatnak az alsó-ausztriai térséggel. E különbség alapján a Balaton–Lasinja-kultúra két nagyobb területi egységének határa éppen Somogy megyében van. Az új feltárások nagy mennyiségű leletanyagának feldolgozása minden bizonnyal értékes információkkal járul majd hozzá az adott korszak kereskedelmi és kulturális kapcsolatrendszerének pontosabb meghatározásához.

A Balaton–Lásinja-kultúra életét egy Európa középső területei felől keleti irányba terjeszkedő nép megjelenése változtatta meg, amely jellegzetes edénydísztési technikájáról a *tűzdelt barázdadíszes (Furchenstich) kerámia kultúrája* nevet kapta. Az új kultúrát az előző időszaktól eltérő edényművesség, újfajta fazekak, egyfülű korsók, alacsony bögrék jellemzik (9–10. kép). Fő díszítőelem a fehér mészbetéttel kitöltött tűzdelt barázdás dísz, valamint az ún. kimetszett díszítés. A Dél-Németországban, Ausztriában, Csehországban és Szlovákiában is megtelepült tűzdelt barázdadíszes kerámia kultúrája lelőhelyei megtalálhatók a Dunántúlon is, majd a Dunán átkelve egészen a Gödöllői-dombságig nyomon követhető meglepedésük.

Telepeikről és temetkezéseikről keveset tudunk. Jelentős eltérésnek tekintik a kutatás a korábbi sűrű településhálózattal szembeni gyér meglepedést. A feltárt teleprészleteken elsősorban egymástól távol eső gödröket lehetett megfigyelni. A kevés lelőhely nem szolgáltatott még elegendő információt a korszak gazdasági tevékenységének teljes megismeréséhez, de a telepek számának visszaeséséből talán kisebb lélekszámú népességre, kevésbé intenzív földművelésre gondolhatunk. Sajnálatos módon a korszakból alig maradt meg állatcsontanyag, így nem lehet következtetni a vadászat-halászat és a házasított állatok arányára, jelentőségére. Temetkezéseik néhány magányos sírlelet alapján ismertek: eszerint hamvasztásos és csontvázas rituállal egyaránt temetkeztek; elkülönült nagy temetőjüket egyelőre nem ismerjük. A Balaton–Lásinja-kultúrától merőben eltérő hitvilágra a néhány, gazdagon díszített idoltörödékek utal. A tűzdelt barázdadíszes kerámiát készítő népesség életében döntő változás a fémművesség terén következett be: egy-egy telephelyen fémművességgel is foglalkoztak már a helyi vagy vándorló mesterek, amelynek bizonyítéka egy Zalavárott feltárt fémművítő tégely maradványa. A rézből készült tárgyak egyszerűek: tömör rézhuzalból vagy laposra kalapált lemezből készült réz ékszerek a jellemzőek. A tűzdelt barázdadíszes kerámia kultúrájának fémművessége jelentősen eltér a korábbi, balkáni fémművességtől, kapcsolatai az Alpok keleti vidékei felé mutatnak.

Somogy megyéből nagyon kevés Furchenstich kerámiás lelőhely ismert, korábban csak Kaposvárról publikáltak egy jellegzetes díszítésű bögrét. Az M7-es autópálya építését megelőző feltárások során a Balaton déli partjának közelében Balatonboglár–Berekre-dűlő lelőhelyről említene az ásatók két urnasírt és egy kis korsót. Ordacsehi-Bugaszegen szintén egy jellegzetes díszítésű ép csupor látott napvilágot. A nagy felületű ásatásokon sem került elő tehát nagy tömegben ennek a kultúrának a nyoma, a leletek is csak egy-két edénnyel gyarapodtak. Mindebből arra következtethetünk, hogy csakúgy, mint az intenzíven kutatott Kis-Balaton környékén, itt sem számolhatunk a középső rézkor végén a tűzdelt barázdadíszes kerámiát készítő népesség hosszabb ideig használt telepeivel, sűrűbb településláncolatával.

A tűzdelt barázdadíszes kerámia kultúrájának nem túlságosan hosszú életét eddig még nem teljesen tisztázott történeti folyamatok eredményeként új kultúra, a Bécs melletti lelőhelyről elnevezett *badeni* (magyarországi első lelőhelyéről *pécelinek* is nevezett) *kultúra* váltja fel, amelynek fejlődése mintegy 500 évig tartott. Legkorábbi fázisa a csak nemrég felismert *protobolerázi horizont*, amely még magán hordozza a korábbi edénykészítési technika néhány jellegzetességét, díszítésében, edényformáiban azonban már az új korszak előhírnöke. A magyar kutatás alig negyven lelőhelyét határozta meg, Somogy megyéből mindeddig egyet sem regisztrált e horizontból.

A szlovákiai névadó lelőhelyről elnevezett *bolerázi csoport* már a badeni kultúra korai időszaka. A *badeni kultúra* hosszú, békés fejlődése során létrejön az őskor egyik legizgalmasabb kultúrkomplexuma. Nagy területen, Európa déli és középső régiójában (Bulgária, Románia és az egykori Jugoszlávia, valamint a mai Magyarország, Ausztria, Svájc, Csehország, Szlovákia, Kis-Lengyelország és Németország déli területein) található meg lelőhelyei. A törté-

9. kép
Tűzdelt barázdadíszes bögre
Ordacsehi-Bugaszegről

10. kép
Tűzdelt barázdadíszes korsó
Balatonboglár-Berekre-
dűlőből

nelem során először integrálódott egységes arculatú kultúrává e nagy területen élő közösségek korábbi edénművessége, tárgyi és szellemi hagyománya, amelynek eredményeként egymástól távol eső helyeken is nagyon hasonló edények, mindennapi használati és viseleti tárgyak készültek. Hasonlóak a temetkezési szokások és a hitvilág ránk maradt emlékei is. Mai terminológiával a „globalizálódás” folyamatát láthatjuk ebben a korszakban.

A badeni kultúra központi területének a mai Magyarország tekinthető. Ma már több mint 1600 lelőhelyét ismerjük innen, amelyek ugyan nem egy időben léteztek, mégis sűrű településhálózatra utalnak. A telepek gyakorlatilag mindenütt – síkvidéken, dombtetőn, barlangban, vízparton – megtalálhatók. Somogy megyéből a badeni kultúra teljes időszakából több mint 120 lelőhelyről vannak adatok. A hiteles feltárásokból származó települések mérete változatos, a néhány gödörből álló teleptől a több mint ötszáz települési objektumig széles a skála. A telepeken nagyméretű vermek, különböző rendeltetésű gödrök, tüzelőhelyek, kemencemaradványok kerültek elő. A háztartási hulladék között gyakran megtalálhatók a sárból készített egykori falmaradványok, amelyek épületekre utalnak, házaikat mégis alig ismerjük. Földbe mélyített alapú, cölöpszerkezetes lakóépületre szinte nincs hiteles adat. Valószínű tehát, hogy házaik felszín fölé épített sátoroszerű kunyhók vagy boronaszerkezetű faházak lehettek. A telepeken változatos és szép edényeket készítettek. A korai időszak (bolerázi csoport) edénykészletére a kannelúrás hasú bögrék és korsók, a többsoros bordával díszített fazekak (11. kép), a tálak peremének belső oldalán kialakított kannelúrázás vagy a kívül-belül spirálmotívummal, vésett díszítéssel készített lapos tálak és a bekarcolt halszálkamintával díszített amforák a legjellemzőbbek (Zamárdi-Kútvölgyi-dűlő, Balatonőszöd-Temetői-dűlő, Balatonlelle-Országúti-dűlő, Balatonboglár-Berekre-dűlő, Ordacsehi-Bugaszeg). E korai időszakhoz köthetők a juhokat ábrázoló szobrocskák és a díszes pecsétlők is, amelyeket testfestésre(?) (54. kép), edénydíszítésre(?), vagy az újabb feltételezések szerint a „szent kenyér” megjelölésére használtak.

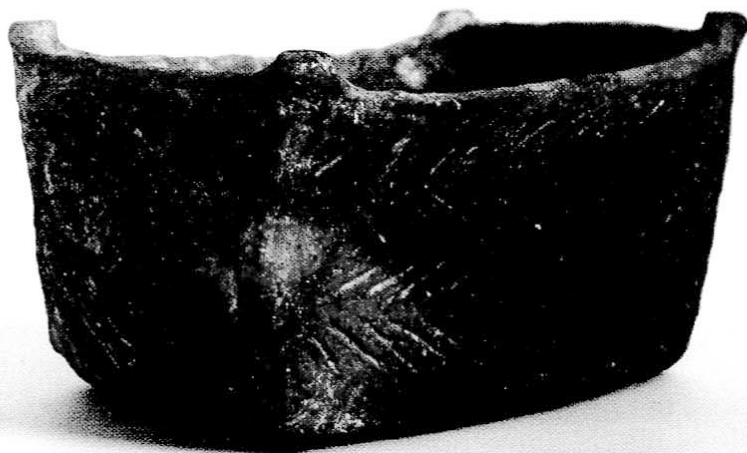
A későbbiekben az edények jellemzője a különböző pontbenyomkodással, bekarcolással kialakított gazdag díszítés. Az edénykészletben megtalálhatók a nagyméretű tárolóedények, a bordadíszes fazekak, kisebb-nagyobb tálak, a nagyméretű, szépen kidolgozott kancsók, a kultúrára jellemző magas fülű merítőedények, szószos edények (12. kép). A badeni kultúra jellegzetes tárgyai még a díszes, gyakran vörösre festett talpas serlegek és a belül egyharmad-kétharmad arányban kettéosztott, ún. kétosztású tálak (12. kép; ld. még 140. kép). Az M7-es autópálya-ásatásokon több, a kultúra későbbi időszakába sorolható település is előkerült (Balatonőszöd-Temetői-dűlő, Balatonlelle-Országúti-dűlő, Balatonboglár-Berekre-dűlő, Balatonszemes-Szemesi-berek, Ordacsehi-Bugaszeg, Ordacsehi-Major). A kultúra népének életében a föld-

11. kép
A bolerázi csoport edénye
Zamárdi-Kútvölgyi-dűlőből

12. kép
Késő rézkori sír mellékletei
Balatonlelle-Felső-
Gamászról (291. sír)

13. kép
A badeni kultúra
kocsimodellje Boglárlelléről

művelés és háziipar mellett az állattartás is jelentős volt: a sertés, juh és kecske mellett a szarvasmarhatartás volt a jellemző. Táplálékukat a vadászatokon elejtett állatok, valamint halak és kagylók is gazdagították. Új jelenség, hogy a Kárpát-medencében megjelenik egy, kizárólag a gyapjáért tartott juh fajta, amely a kereskedelem egyik fontos tényezője lehetett, és az időjárás megváltozására is következtetni enged.

A badeni kultúra népének életét jelentősen megkönnyítette a kocsi megalakítása, amely már a kultúra korai időszakában, a bolerázi csoport idején bizonyítottan létezett. Ez a kocsi négy tömör fakeréken mozgó, ún. nehéz szekér volt, amelyeket szarvasmarhák vontattak. Bár nehézkes volt a helyzetváltoztatása a tengelyekkel együtt forgó kerék miatt, mégis lehetővé vált nagyobb távolságok megtétele, a kereskedelem kiteljesedése, a korabeli információáramlás felgyorsulása. A legújabb kutatások szerint a kocsi talán éppen Közép-Európa felől terjedt el nagyon gyorsan a Balkán és Mezopotámia fejlettebb vidékei felé. E korai innováció agyagból megformált darabjai teszik lehetővé a fából készült és elporladt szekerek szerkezetének megismerését. A Kárpát-medencéből és tágabb körzetéből jelenleg kilenc kocsimodellt ismerünk, közülük kettő Somogy megyéből származik (Boglárlelle, Balatonbénye; 13. kép). Talán éppen a kocsi jelentősége miatt a szarvasmarhát különleges tisztelet, megbecsülés övezte, amelyet az önálló sírba tett (Balatonboglár-Berekre-dűlő, Balatonőszöd-Temetői-dűlő) vagy az egykori emberekkel egy sírba temetett marhatetemek bizonyítanak.

A badeni kultúra temetkezései – csakúgy, mint telepei és használati tárgyai – sokrétűek. A néhány sírból álló kiscsaládi temetkezések mellett nagyobb sírszámú temetőket is ismerünk. Az elhunytakat a kultúra korai időszakában, a bolerázi csoport idején elhamvasztották. A hamvakat a földre helyezték és a halotti szertartás ételáldozataihoz használt edényekkel rakták körbe. A szertartás végén kövekkel borították be a sírt. A későbbi időszak temetkezéseiben a hamvakat már nagyobb urnákba helyezve tették a földbe (Fonyód). A hamvasztáson kívül az ún. csontvázas temetkezés is jellemző a badeni kultúrára. Az alvó állapotot utánzó, oldalt fektetett, felhúzott lábú, azaz zsugorított helyzetben eltemetett halottakat ékszerekkel, egyéb viseleti tárgyakkal együtt temették el. A sírokba vagy azok közvetlen közelébe a halotti szertartás keretében különböző edényekben étel-ital mellékletet adtak a túlvilágra induló elhunytak (Balatonlelle-Felső-Gamász) (ld. 141., 150. kép). Gyakori jelenség, hogy egyazon sírba két-három, esetenként négy embert is eltemettek egyidejűleg (ld. 86., 112. kép). Nem ritkák a tömeges temetkezések

14. kép
A badeni kultúra embert
ábrázoló szobrocskái
Balatonszemes-Szemesi-
berekből

sem, ezek egyike Balatonboglárról ismert, ahol 12 embert temettek el egyszerre. A sírokat gyakran jelölték meg sírkövel. A temetőben gyakoriak a jelképes sírok is, ahol csak tárgyakat (pl. edényeket) temettek el. Egy ilyen szimbolikus sírban találták meg a közismert négykerekű, vörös festéknyomokat is megőrző budakalászi kocsimodellt.

A különböző rítusok kellékei voltak még az embert stilizáló kis szobrocskák, az idolkok (14. kép; ld. még 87., 120. kép) és az ún. kebles edények, amelyeknél az edény oldalát belülről kinyomva női keblet formáztak meg plasztikus módon az egykori fazekasok. Egyedülálló lelet a badeni kultúrában az emberi arcot formáló maszk töredéke (Balatonőszöd-Temetői-dűlő, ld. 97. kép).

A korábbi időszak viszonylagos fémgazdagságával szemben ebből a korszakból kevés a fennmaradt fémtárgy, éppen ezért jelentős a Zala megyei Sármedlénen előkerült réztőr és rézkés, valamint a Somogy megyei Vörsön talált pödrött végű, állati szarvat imitáló lemezdiadém, amely az egykori közösség kiemelkedő tagjának sírjából került elő. A főként természetből, kalapálással készített viseleti tárgyak között a henger alakúra feltekert lemezgyöngyök és néhány gyenge minőségű tű maradt meg számunkra. A helyi fémöntést bizonyítja egy ritka lelet: a Baranya megyei Lánycsokon előkerült agyag öntőtégely.

A badeni kultúra fejlődése a korai bronzkor nyitányát jelentő gazdasági és kisebb migrációs tényezőknek köszönhetően ért véget. A nagy területen egységes arculatú tárgyi kultúra helyébe a Kárpát-medencébe több irányból érkező csoportok beszivárgásával sokkal változatosabb, kis régiókra tagolódott világ lépett. A badeni kultúrát lezáró egyik ilyen hullám a szerbiai névadó lelőhelyről elnevezett *kostolaci kultúra* volt, amely a badenitől eltérő életmóddal és fazekassággal jelent meg a Kárpát-medencében. A késő badeni kultúra telepein megtalálható, de azoktól elkülönült gödrökből újfajta kerámia került elő: az újonnan érkezők jellegzetes, sakktáblamintába rendezett, bepontosított díszítésű edényei, amelyeket összetört kagylóhéjból nyert fehér porfestékkel (inkrusztációval) díszítettek (ld. 157. kép). Kárpát-medencei telepeik rövid ideig használt, néhány gödörből álló, időszakos telepek voltak. Alkalmi szállásaik csőszkunyhószerű építmények lehettek. Temetkezési szokásaikat tekintve a kultúra egész elterjedési területén (a mai Ausztria, Magyarország, Szlovákia, Románia, Bulgária és a volt Jugoszlávia) a hamvasztás a domináns, néhány helyen azonban az elhunytakat csontvázas rítussal, halmok alá temették.

Somogy megyéből korábban nem ismertük a *kostolaci kultúra* lelőhelyeit. Az M7-es autópálya építését megelőző feltárásokon azonban e korszak egyik

legnagyobb telepe (Ordacsehi-Major) és legnagyobb sírszámú (13 sír) hamvasztásos temetője (Balatonboglár-Berekre-dűlő, *ld. 156. kép*) került elő. A kostonolaci kultúra rövid ideig tartó megtelepedését a korai bronzkor különböző népcsoportjai követik, átalakítva a térség gazdasági és kulturális arculatát.

A legújabb, nagy felületű ásatások teljes feldolgozásától várhatjuk majd annak megválaszolását, valóban ilyen töretlen fejlődés játszódott-e le az egyes korszakokban. Kimutathatók-e egyes kultúrák között a kontinuitás meghatározó elemei a rézkor idején, és egymásra hatások, népességek be- és elvándorlása jellemzi-e a korszakot? Ez és még számtalan felvetésre adott tudományos válasz segít majd abban, hogy az írott forrásokat még nélkülöző korszakok emberének mindennapjai jobban rekonstruálhatók legyenek.

15. kép
A tanulmány szövegében
említett dél-balatoni rézkori
lelőhelyek

1. Balatonberény
2. Balatonboglár-Berekre-dűlő
3. Balatonlelle-Felső-Gamász
4. Balatonlelle-Kenderföld
5. Balatonlelle-Országúti-dűlő
6. Balatonőszöd-Temetői-dűlő
7. Balatonszárszó-Kis-erdei-dűlő
8. Balatonszemes-Bagódomb
9. Balatonszemes-Szemesi-berek
10. Fonyód
11. Ordacsehi-Bugaszeg
12. Ordacsehi-Csereföld
13. Ordacsehi-Kis-töltés
14. Ordacsehi-Major
15. Ságvár-Ali-rét (Lulla-Ali-rét)
16. Zamárdi-Kútvölgyi-dűlő
17. Vörs
18. Balatonmagyaród (Zala megye)
19. Sármellék (Zala megye)
20. Zalavár (Zala megye)